

УДК 329.058.2(4):061.1ЄС

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ КОНЦЕПТУ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ

Омелян Тарнавський

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
факультет історії, політології та міжнародних відносин,
кафедра політології та державного управління
вул. Кафедральна, 2, 58002, м. Чернівці, Україна*

У статті досліджено історію виникнення і становлення концепту євроскептицизму. Автор проаналізував процес наукової концептуалізації євроскептицизму і з'ясував основні теоретичні параметри досліджуваного феномена. Крім того, він узагальнив та виокремив ідейні засади євроскептицизму як суспільного явища і розкрив причини його появи. Дослідник розглянув предмет дослідження крізь призму євроінтеграції, європеїзації та глобалізації.

Ключові слова: євроскептицизм, антимаркетинг, Європейський Союз, євроінтеграція, європеїзація, глобалізація, об'єднана Європа, ЄОВС.

Євроскептицизм як своєрідна суспільна і політична реакція на процеси європейської інтеграції, на наш погляд, є логічним і зрозумілим явищем, навіть більше – нормальним у демократичних суспільствах країн, які є частиною Європейського Союзу або прагнуть нею стати. Адже воно демонструє, наскільки та чи інша нація готова приймати чи протистояти різним глобальним катаклізмам і викликам. Перед європейськими державами на початку 1950-х рр. постав виклик створення нового типу міжнародної організації, яка передбачала вельми тісні відносини між її членами. При цьому суспільства різних країн побоювались інколи протилежних наслідків інтеграційних процесів. З одного боку, перед ними постала проблема збереження національного суверенітету, з іншого – існував страх моноцентричного керівництва ключових держав-засновниць нового утворення – Франції і Німеччини. На думку лондонського професора історії Алана Мілворда, такі острахи були не безпідставними. Будучи дослідником історії ЄС, учений припустив, що формування Європейського співтовариства на міжнародній арені виглядало як поява нового типу держави. Він вважає, що європейська інтеграція, яка стала ключовим процесом післявоєнного періоду, передбачає створення єдиної держави загального добробуту. Ця модель національної держави, на його думку, буде ґрунтуватися на забезпеченні легітимності управління, відповідаючи на більшу кількість вимог від громадян, ніж коли-небудь раніше [1, с. 21–26]. Таким чином, побоювання євроскептиків щодо національної безпеки, спроможності захистити суверенітет своєї держави певною мірою, хоча й не цілком, були обґрунтовані.

З огляду на низку нез'ясованих аспектів предмета дослідження та у зв'язку з відносно непомітною увагою українських дослідників до цієї проблеми, метою пропонованої статті є вивчення історичних і теоретичних аспектів виникнення концепту євроскептицизму. Основними завданнями цієї роботи є дослідження історії виникнення і становлення концепту євроскептицизму, аналіз процесу наукової концептуалізації євроскептицизму, а також з'ясування ідейних засад євроскептицизму як суспільного явища.

Уже досить тривалий час науковці намагаються пояснити причини виникнення євроскептицизму. Так, українська дослідниця Євгенія Артємова вважає, що однією із

причин євроскептицизму був саме панічний страх перед глобалізацією [2, с. 48–51]. На її думку, він з'являється у контексті реакції на глобалізацію з боку тих політичних партій, які сповідують ліву ідеологію. Водночас багато закордонних дослідників (зокрема, американський професор політології Метью Габель) зауважують на тому, що євроскептицизм не варто прив'язувати до якоїсь однієї політичної ідеології [3, с. 15–31]. Ми згодні з такою думкою, адже, як стверджує К. Флуд, євроскептицизм може бути одним із підходів до ідеології, але не є власне нею [4, с. 3]. Тим не менш, у такому ракурсі, додає Є. Артџомова, євроскептицизм постає як форма захисту національної ідентичності. Таке припущення заслуговує на увагу хоча б через те, що питання національної безпеки й ідентичності було важливим не тільки у повоєнний час, а й нині залишається пріоритетним для більшості держав.

З історичного погляду термін «євроскептицизм» відносно новий. Стосовно того, коли саме він виник, досі тривають дискусії серед науковців різних країн світу. Хорватські дослідники Інєс Керсан-Шкабіч і Данієл Томіч доводять, що термін «євроскептицизм» бере своє коріння з політичного дискурсу британської Консервативної партії у контексті її позиції щодо членства Великобританії у Європейському економічному співтоваристві (ЄЕС) [5, с. 100–117]. На їхнє переконання, ця партія категорично рекомендувала стояти осторонь процесу європейської інтеграції ще на початку 1950-х рр. і щодо референдуму з питання членства Великобританії у 1975 р.

Британські вчені Роберт Хармсен і Менно Спінгінг, а також норвезький дослідник Саймон Ашуд стверджують, що вперше термін «євроскептицизм» було вжито у виданні «The Times» у червні 1986 р. [6, с. 3; 7, с. 15–16]. Тоді йшлося про те, що корінь євроскептицизму – у позиції Великобританії проти французько-німецького домінування у ЄС. Французька дослідниця Агнес Александра-Кольєр доводить, що слово «євроскептицизм» уперше було озвучено прем'єр-міністром Великої Британії Маргарет Тетчер під час її знаменитої промови у м. Брюгге у 1988 р. [8, с. 5–8]. Водночас англійський дослідник Кріс Флуд переконаний, що перше використання терміна «євроскептицизм» засвідчено лише у 1991 р. у Британському національному корпусі – збірнику 100 мільйонів слів писемного та усного мовлення із широкого кола джерел [4, с. 10–14]. Дослідники Гарі Маркс і Лісбет Хюг узагалі твердять, що цей термін уперше з'явився у «The Economist» лише в грудні 1992 р., де описувалася критична думка населення Німеччини з питань європейської інтеграції [9, с. 119–127].

Як бачимо, сама історія появи поняття «євроскептицизм» дотепер є дискусійним питанням серед провідних дослідників європейських студій. Ми, у свою чергу, припускаємо, що слово «євроскептицизм» могло бути вжито у політичному дискурсі ще на початку 1950-х рр. Але це питання, вочевидь, потребує подальших уважних досліджень.

Хоча саме поняття «євроскептицизм» обговорювалось у медійному середовищі ЄС, починаючи з 50–80-х рр. минулого століття, у дискурсі політичної науки термін «євроскептицизм» закріпився лише у 1997–1998 рр. Завдячувати цьому слід французькому науковцю Берtrandу Бенуа, який у своїй книзі «Соціальний націоналізм: анатомія французького євроскептицизму» досліджує тенденції євроскептицизму у Франції з 1988 до 1997 рр. Варто визнати, що вчений не дає конкретного визначення поняттю «євроскептицизм», але висловлює думку, що євроскептицизм у Франції є формою «соціального націоналізму» [10, с. 10–21]. Дослідник вважає, що певна частина французів бачить ЄС як загрозу для французької ідентичності, традиційних політичних й економічних інститутів цієї країни.

Ще однією, але більш змістовною щодо розкриття самого феномена євроскептицизму, стала праця британського політолога Пола Таггарта «Пробне інакомислення: євроскеп-

тицизм у сучасних західноєвропейських партійних системах» [11, с. 363–388]. Із самого початку під терміном «евроскептицизм» П. Таггарт мав на увазі скептичне ставлення до інтеграційних процесів у Європейському Союзі, а також різку критику політики ЄС. Він визначив його як прояв випадкової або глибоко вкоріненої опозиції до європейської інтеграції.

Із такою думкою частково погоджується Менно Спірінг – британський дослідник, професор університету Сассекса, який вважає, що коли йдеться про суспільний євроскептицизм у Британії, то слід вести мову про пасивний євроскептицизм [12, с. 15–33]. На його думку, існує багато євроскептичних організацій та, відповідно, налаштованих активістів громадянського суспільства, але насправді свою активність вони проявляють здебільшого в Інтернеті. Виникнення євроскептицизму дослідник пояснює розширенням ЄС: чим більше він розростався, тим більше поширювався критичний дискурс щодо євроінтеграції. М. Спірінг упевнений, що це зумовлено питаннями національної безпеки держав-членів.

Британський дослідник Стівен Джордж вважає, що якщо «евроскептик» – це той, хто виступає проти розширення повноважень ЄС, тоді Великобританія – це євроскептична держава [13, с. 15–33]. Р. Хармсен і М. Спірінг із цього приводу пояснюють, що євроскептицизм Британії переважно пов'язаний із «загальною психікою» королівства. Він містить у собі як і післявоєнну образу, так і специфіку сучасних міжнародних відносин. Британці вважають, що вони інакші, і це теж є складовою причин євроскептицизму. На думку дослідників, ЄС потенційно може позбавити королівство його унітарності і єдності [14, с. 13–14]. Цю тезу підтверджують американська дослідниця Лісбет Хюга й англійський експерт з ЄС Гері Маркс. Науковці переконані, що євроскептицизм є реакцією громадян на неспроможність національного уряду захистити їх.

Шведська дослідниця Фелісітас Рабігер вважає, що причиною виникнення євроскептицизму стало надмірне проникнення ЄС у національні системи управління. Вчена переконана, що євроскептицизм є негативною реакцією держави-члена (політичної еліти і населення) саме на це проникнення [15, с. 201–223]. Про таку підставу йдеться і у статті норвезького дослідника Йохана П. Олсена «Багатолика європеїзація», який пише, що саме «централізоване проникнення» ЄС у національні справи вплинуло на посилення євроскептичних настроїв [16, с. 921–952].

У свою чергу, англійський історик Ентоні Фостер виникнення євроскептицизму бачить у прямому зв'язку з національними почуттями інакшості британців (як і Р. Хармсен та М. Спірінг), «особливо після II світової війни» [17, с. 10–11]. Він вважає, що євроскептицизм у Британії (як початковий євроскептицизм) можна розглядати загалом із двох позицій: боязні стосовно територіальної цілісності і несприйняття усього європейського, а не тільки ЄС, а також через національну «інакшість» британців. Британський євроскептицизм є справді особливим і специфічним, дуже схожим на швейцарський варіант євроскептицизму, який характеризується традиційним нейтралітетом Швейцарії щодо якихось військових чи/та політичних союзів, зокрема щодо членства в ЄС та НАТО. Незважаючи на це, до 2016 р. Великобританія була членом ЄС понад 40 років, що свідчить про відносно невеликий вплив євроскептиків на політику влади Сполученого Королівства та підтверджувало тезу Р. Хармсена і М. Спірінга про пасивний (інтернетний) євроскептицизм. Але червневий референдум 2016 р. радикально змінив цю ситуацію і станом на початок 2017 р. ЄС готує необхідні рішення для виключення Великобританії зі складу ЄС, оскільки більше половини британців проголосували за її вихід [18].

У зв'язку з поняттям британської інакшості вчений Майкл Кітінг формулює інший термін, що, на його погляд, виникає з останнього – «британськість», та пов'язує євроскеп-

тицизм саме з цим словом і його глибоко філософською сутністю. Дослідник, зокрема, стверджує, що євроскептицизм є ідеологією справжньої британськості [19, с. 107–128]. Відповідно, можемо припускати, що кінцевою метою такої ідеології мав би бути або вихід Великобританії з ЄС, що вже починається, або/та сприяння зменшенню ролі і впливу ЄС на міжнародні процеси загалом і Британію зокрема.

Свій внесок у концептуалізацію євроскептицизму зробив і інший відомий британський науковець Кріс Флуд. у своїй праці «Євроскептицизм: концептуальна проблема» він аналізує термін «євроскептицизм» і зазначає, що перша частина цього слова «євро» означає ЄС. Друга ж – «скепсис» – сумнів. Закінчення «-изм», на думку К. Флуда, надає слову ознаки термінологічної науковості, що має конкретне визначення [4, с. 3]. Апелюючи до лінгвопсихологічних основ євроскептицизму, дослідник відзначає, що, на відміну від, наприклад, націоналізму, «ЄС-скептицизм» (формулювання К. Флуда) є суто негативним поняттям, як антикапіталізм, антимілітаризм або антисемітизм. К. Флуд також переконаний, що у політичному й економічному дискурсах євроскептицизм є ідеєю, яка фокусує увесь негатив, спрямований у бік ЄС. Хоча, на наш погляд, значення євроскептицизму цим не обмежується, адже він створює такі умови, у яких Європейський Союз розвивається, беручи до уваги різну критику. Але, як слушно зауважує іспанський дослідник Карлос Хуберіас, євроскептицизм зберігає свою привабливість лише у тому разі, якщо він не загрожує існуванню та розвитку ЄС [20, с. 45–77].

К. Флуд також вважає, що євроскептицизм виник як ідея, але він не є ідеологією, а лише одним з інструментів для певної із них. На його думку, євроскептицизм перебуває на периферії певної політичної ідеології. Із таким визначенням можна погодитись, адже євроскептицизм властивий різним політичним силам, що сповідують відмінні, іноді протилежні ідеологічні цінності. Будь-яка ідеологія має конкретну мету, натомість євроскептицизм є настільки багатограним поняттям і явищем, що його часто використовують абсолютно протилежні ідеологічні табори як певний політичний інструмент. Крім того, євроскептики часто критикують ЄС і його окремі інституції, не пропонуючи альтернативних рішень чи дій. Хоча, на думку дослідників І. Керсан-Шкабіч і Д. Томіч, суть євроскептицизму полягає не стільки в тому, щоб пропонувати щось, скільки у тому, щоб виступати проти всього, що ставить під питання політичну, економічну і соціальну безпеку, а також суверенітет однієї країни і її народу загалом.

Якщо К. Флуд та низка інших дослідників вважають, що євроскептицизм беззаперечно пов'язаний тільки з ЄС як утворенням, то дослідниця Фелісітас Рабігер розширює межі визначення цього явища і відзначає, що євроскептицизм розглядається як негативна реакція на європеїзацію загалом. Із цим, до речі, погоджується українська дослідниця Олександра Гісса, яка відзначає, що причиною виникнення євроскептицизму є сам процес європеїзації [21, с. 96–99]. Але ніхто з них не дає чіткого визначення поняттю «європеїзація». Роберт Ладреч, американсько-британський професор європейських студій, був першим, хто вжив цей термін. Під європеїзацією він розумів «інкрементний¹ процес переорієнтації напряму і форми політики до такої міри, коли політична й економічна динаміка ЄС стане частиною організаційної логіки національної політики і політичної системи» [22, с. 69–88.]. Тобто, на його думку, процес європеїзації передбачає вплив ЄС на країни, що входять до нього. Подальший науковий диспут щодо цього поняття призвів до розширення трактування європеїзації. Наприклад, британський політолог Джеймс Сміт, досліджуючи культурну європеїзацію Шотландії, відзначає, що європеїзація передбачає націо-

¹ Той, що збільшується.

нальну адаптацію до європейської адміністративної практики [23, с. 147–165]. Результати нашого наукового пошуку показали, що більшість дослідників погоджуються із таким трактуванням європеїзації. Проте не всі. Так, англійський професор політології Ян Бейч стверджує, що європеїзація не може бути одностороннім процесом, має багаторівневий зміст. За його словами, європеїзація – це процес взаємодії ЄС та його членів, під час якого вони впливають один на одного [24, с. 11–12]. Отже, європеїзація – це не тільки вплив ЄС на певну державу, її політико-культурний простір, а й зворотній вплив тієї ж країни на сам ЄС. Ми, з одного боку, згодні з останнім визначенням цього терміна, якщо розуміти його лише в контексті ЄС; але, з іншого боку, вважаємо, що європеїзація стосується не тільки (не стільки) ЄС, а охоплює усю Європу. Про це також твердить професор політології Анатолій Круглашов [25, с. 7–83]. Тому, незважаючи на те, що це поняття було введено з метою опису відносин між ЄС та його країнами-членами, ми переконані, що сьогодні європеїзація повинна отримати значно ширше тлумачення й означати процес уніфікації європейських цінностей, політики та управління, які сприймаються суб'єктами міжнародних відносин як взірці на європейському континенті. Адже ЄС – це далеко не всі країни Європи. З огляду на це розвиток ЄС може розглядатись як один із вдалих прикладів європеїзації. Про це ще раніше йшлося у дослідженні британської вченої Хелен Уоллес [26, с. 369–382]. Дослідниця переконана, що європеїзація є складовою більш масштабного процесу – глобалізації.

Таким чином, якщо розглядати євроінтеграцію як результат європеїзації, то в підсумку євроскептицизм справді можна вважати специфічною реакцією саме на європеїзацію, яка є більш широким поняттям, ніж євроінтеграція.

Як бачимо, більшість дослідників пов'язують виникнення євроскептицизму з такими причинами, як страх перед глобалізацією, занепокоєння щодо втрати державного суверенітету і суверенності національної влади, паніка через нібито створення наддержави в особі ЄС, де національні уряди не матимуть впливових повноважень, а всі рішення прийматиме центральна наднаціональна влада, через дефіцит демократії тощо. На наш погляд, очевидним є те, що такий євроскептицизм побудований переважно на страхах перед потенційними загрозами, які, однак, не підтверджуються дійсністю ЄС. Підстави й аргументи ранніх євроскептиків (1950-ті рр.), а отже, фундаторів цієї суспільно-політичної течії, були доволі гіпотетичними і ніяк не корелювали з тим, що насправді пропонували організації, які передували створенню ЄС (ЄОВС, ЄЕС). Адже держави – члени спочатку ЄОВС та ЄЕС, а пізніше – ЄС мали і мають досить важелів, щоб не допустити того, чого євроскептики боялись і бояться донині. Серед досить вагомих інструментів – той, що всі важливі рішення у ЄС (наприклад, про прийняття іншої країни у лави членів) приймаються одностайно. Такий принцип означає, що у разі відсутності голосів усіх країн – членів ЄС (раніше ЄОВС, ЄЕС) рішення про членство та інші важливі питання організації не вважаються прийнятими. Про це йшлося у Паризькому договорі 1951 р. (ст. 98), підтвердилось у Маастрихтському договорі 1992 р. (Договір про заснування ЄС), (ст. 49). Якщо немає одностайності у такому питанні, то немає і прийнятого рішення. Це, між іншим, стосується і багатьох інших важливих аспектів функціонування ЄС. Так, наприклад, було зі спробою прийняття Конституції ЄС, коли питання про її запровадження було винесено на національні референдуми окремих країн – членів ЄС. Урочисте підписання Конституційного договору відбулося 29 жовтня 2004 р. у Римі. Він мав набути чинності після ратифікації в усіх країнах Європейського Союзу, але результати референдумів у Франції і Нідерландах були не на користь Конституції, тому цей процес зазнав цілковитого фіаско.

Ще одним яскравим прикладом, що підтверджує гіпотетичність, а не реальність засадничих тез ранніх євроскептиків, став минулорічний референдум Великої Британії щодо

членства у ЄС, яка, використавши статтю 50 Маастрихтського договору, подала заявку про свій вихід зі складу ЄС. Цей факт заперечує категоричні думки щодо дефіциту демократії і відсутності національного впливу на владу ЄС. Крім того, Паризьким (ст. 28) і Маастрихтським (ст. 31) договорами також було передбачено, що держава-член може утриматись від прийняття якогось рішення, якщо воно певним чином шкодить чи не відповідає її інтересам. у такому разі держава-член не зобов'язана застосовувати рішення, але визнає, що це рішення має обов'язкову силу для Союзу. в дусі взаємної солідарності відповідна держава-член повинна утримуватись від будь-яких дій, здатних спричинити конфлікт з ЄС чи іншими членами. Це означає, що держави – члени ЄС мають право не брати участь у якомусь процесі чи угоді, якщо вони вважають, що це йде їм не на користь або ж вони мають інші вагомні аргументи. Прикладом також може бути неприєднання певних країн до Шенгенської угоди (Ірландія, Великобританія – не хотіли приєднатись; Хорватія, Кіпр, Румунія, Болгарія – мають приєднатись, але ще не зробили цього) та до так званої зони «Євро» (Данія, Велика Британія, Швеція, Польща, Чехія, Угорщина, Хорватія, Румунія).

Наведені аргументи є відповіддю тим євроскептикам, які будують свої позиції на страху щодо можливого розширення ЄС, вважають ЄС недемократичним у прийнятті рішень, нарікають на його централізовану наддержавність. Звісно, ми не ведемо мови про те, що євроскептицизм, який ми бачимо сьогодні у ЄС, є ідеєю, що ґрунтується на страхах потенційних небезпек чи тривог держав-членів. Ні, нинішні скептичні настрої щодо ЄС чи/та окремої його політики/інституції часом себе виправдовують. Але ми вважаємо, що первинний євроскептицизм – той, який зароджувався з ідеї антимаркетингу, був заснований на хибних засадах, відповідно до яких євроскептики вбачали у ЄС лише перспективні (гіпотетичні) проблеми, виклики, ризики і страхи перед державами – кандидатами чи членами ЄС (ЄОВС). На сьогодні ж можемо сказати, що побоювання тодішніх євроскептиків себе не виправдали. Однак у результаті розвитку євроскептицизму в політичній площині його аргументи значно поповнились та набули зовсім іншого характеру. Для прикладу, якщо на початку євроінтеграційних процесів політики деяких держав узагалі виступали проти створення об'єднаної Європи, що можна трактувати як антиєвропеїзм, то з початку 90-х рр. євроскептики позиціонують себе не противниками ЄС, а противниками його розширення, посилення повноважень його інституцій чи/та критикують через певну недемократичність прийняття рішень тощо.

Отже, уже знаємо, що євроскептицизм як феномен виникнув і почав розвиватись у 50-х рр. минулого століття, фактично зі стартом євроінтеграційних процесів. Євроскептична реакція на останні була, на наш погляд, цілком очікуваною, адже такий грандіозний проект, як «об'єднана Європа», не міг утворитись без критики і сумнівів, тобто скептичних настроїв серед політиків і деяких науковців. Відповідно, якщо ідейні натхненники євроінтеграції непорушно тримали цей курс, то її опозиціонери, але не принципові противники (що важливо наголосити), зайняли позиції євроскептиків. Сам термін, як свідчить історичний аналіз, міг з'явитись у політичному дискурсі буквально в першому п'ятиріччі існування ЄОВС. Проте наукове осмислення цього суспільно-політичного феномена почалось дещо згодом – лише наприкінці 90-х рр. минулого століття. Але якщо Берtrand Бенуа був першим, хто написав наукову працю, що торкалась євроскептицизму загалом, то Пол Тагарт став фактично «концептуальним батьком євроскептицизму».

В Україні перші дослідження євроскептицизму почали з'являтися лише декілька років тому. Тут варто згадати праці таких науковців, як І. Нечаюк, Є. Артёмова, О. Гісса. Саме ці дослідниці, на наш погляд, нині формують основу євроскептичних студій в Україні. Однак, якщо їхні праці спрямовані на політико-практичний аспект цього феномена,

то наші напрацювання стосуються його теоретико-концептуальних й історичних засад із позиції політичної науки. Вже те, що спектр наукових досліджень із проблем євроскептицизму є досить широким, свідчить про актуальність цих студій.

Список використаної літератури

1. Milward A.S. *The European Rescue Of The Nation-State* /Alan S. Milward. – London :Routledge, 1992. – 488 p.
2. Артџомава Є.С. Євроскептицизм: сутність, передумови і тенденції поширення / Є.С. Артџомава. //Вісник СевНТУ. – 2012. – № 136. – С. 48–51.
3. Gabel M.J. *Interests and Integration: Market Liberalization, Public Opinion and European Union*, Ann Arbor /Matthew J. Gabel. – Michigan :University of Michigan Press, 1998. – 192 p.
4. Flood C. *Euroscepticism: a problematic concept (illustrated with particular reference to France* /Chris Flood //The academic association for Contemporary European Studies. – 2002. – № 32. – 22 p.
5. Kersan-Škabić I. *Recognizing Euroscepticism in Croatia – Study Upon a Student Population* / I. Kersan-Škabić, D. Tomić //Ekonomska Istraživanja. – 2009. – № 22. – 133 p.
6. Usherwood S. *Euroscepticism as a lever: contesting European integration with ulterior motives* /Simon Usherwood //Europe's social substrate Workshop. – 2014. – № 1. – 16 p.
7. Harmsen R. *Introduction: Euroscepticism and the Evolution of European Political Debate* /R. Harmsen, M. Spiering //Euroscepticism: party politics, national identity and european integration. – Amsterdam – New York :European Studies, 2004. – 290 p.
8. Alexandre-Collier A. *Euroscepticism under Margaret Thatcher and David Cameron: From Theory to Practice* /Agnès Alexandre-Collier //Observatoire de la société britannique. – 2015. – № 17. – 11 p.
9. Hooghe L. *Sources of Euroscepticism* /L. Hooghe, G. Marks //Palgrave Macmillan. – 2007. – № 42. – P. 119–127.
10. Benoit B. *Social-Nationalism: an anatomy of French euroscepticism* /Bertrand Benoit. – Surrey :Ashgate Pub Limited, 1997. – 175 p.
11. Taggart P. *A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems* /P. Taggart //European Journal of Political Research. – 1998. – № 33. – P. 363–388.
12. Spiering M. *British euroscepticism* /Menno Spiering //Euroscepticism: party politics, national identity and european integration /Menno Spiering. – Amsterdam – New York :European Studies, 2004. – 290 p.
13. George S. *Britain: Anatomy of a Eurosceptic state* /Stephen George //Journal of European Integration. – 2000. – № 1. – 15–33 p.
14. Harmsen R. *Introduction: Euroscepticism and the Evolution of European Political Debate* / R. Harmsen, M. Spiering //Euroscepticism: party politics, national identity and european integration /R. Harmsen, M. Spiering. – Amsterdam – New York :European Studies, 2004. – 290 p.
15. Rabiger F. *New Eurosceptics or European Union Lovers? Tendencies of Popular Euroscepticism in United Germany* /Felicitas Rabiger //Walking the Tightrope: Europe between Europeanisation and Globalisation: Selected papers presented at European studies intensive programme 2010, University of Groningen. – Groningen, 2011. – (Euroculture consortium). – 325 p.
16. Olsen P.J. *The Many Faces of Europeanization* /P. Johan Olsen //Journal of Common Market Studies. – 2002. – № 5. – P. 921–952.
17. Forster A. *Euroscepticism in Contemporary British Politics: Opposition to Europe in the British Conservative and Labour Parties Since 1945* /Anthony Forster. – London :Routledge, 2002. – 168 p.

18. Kirk A. EU referendum results and maps: Full breakdown and find out how your area voted /A. Kirk, M. Coles, C. Krol //The Telegraph. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.telegraph.co.uk/news/0/leave-or-remain-eu-referendum-results-and-live-maps/>.
19. Keating M. Reforging the Nation: Britain, Scotland and the Crisis of Unionism /Michael Keating //Multinational Federalism: Problems and Prospects. – New York :Palgrave Macmillan, 2012. – (Comparative territorial politics). – P. 107–128.
20. Хубериас К.Ф. Антиевропеизм и евроскептицизм: анализ ситуации после расширения Европейского Союза на восток /Карлос Флорес Хубериас. //Журнал Польского института международных дел «Европа». – 2007. – № 2. – С. 45–77.
21. Гісса О. Поняття «евроскептицизм» як об'єкт дослідження сучасної політичної науки /Олександра Гісса //Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи :матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та аспір. – Чернівці, 2012. – (Букрек). – С. 96–99.
22. Ladrech R. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France / Robert Ladrech //Journal of Common Market Studies. – 1994. – № 32. – P. 69–88.
23. Smith J. Cultural Aspects Of Europeanization: The Case Of The Scottish Office /James Smith //Public Administration. – 2001. – № 79. – P. 147–165.
24. Bache I. Europeanization and Multilevel Governance: Cohesion Policy in the European Union and Britain /Ian Bache. – Plymouth: Rowman & Littlefield, 2008. – 193 p.
25. Круглашов А.Н. Пути европеизации Беларуси: между политикой и конструированием идентичности (1991–2010) /А.Н. Круглашов ;под ред. О. Шпараги. – Минск :Изд. И.П. Логинов, 2011. – С. 7–83.
26. Wallace H. Europeanisation and Globalisation: Complementary or Contradictory Trends? / Helen Wallace //New Political Economy. – 2000. – № 5. – P. 369–382.

HISTORICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF THE EMERGENCE CONCEPT OF EUROSCEPTICISM

Omelian Tarnavskyi

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Faculty of History, Political Science and International Relations,
Department of Political Science and Public Administration
Kafedralna str., 2, 58002, Chernivtsi, Ukraine*

The author studies the history and origin of the concept of Euroscepticism. He analyzes the process of conceptualization of Euroscepticism and the theoretical parameters of the studied phenomenon. The article proposes certain evaluation of the researched phenomenon and singles out some fundamental principles of Euroscepticism as a social event. Additionally the article reveals the causes of Euroscepticism and explores a subject of studying in the light of European integration, Europeanization and globalization.

Key words: Euroscepticism, anti-marketing, European Union, European integration, Europeanization, globalization, united Europe, ECSC.